

Kerék-Bárczy Szabolcs: Beszéd a Kommunizmus áldozatainak emléknapiján—2015. február 25. (Budapest III. kerület, Katyni áldozatok emlékparkja)

A történelemmel való szembenézés Magyarországon elmaradt. Soha nem is vállaltuk önmagunkat teljes egészében. Igaz, a másikat szívesen és gyakran szembesítjük önnön gyarlóságaival és bűneivel, csak a saját lelkiismeretünket ne piszkálja senki. És mivel azért van lelkiismeretünk, nem állunk, nem állhatunk biztos lábakon, így aztán kompenzálunk hol arroganciával, hol sunnyogással, vagy éppen elhallgatással. Abban a szerencsében van részem, hogy ameddig a szemem ellát, egyetlen felmenőm sem hitt semmiféle embertelen eszmében, és nem is szolgált ilyeneket. Ezért úgy tűnhetne, hogy könnyen beszélhetnék, de mégsem tehetem, mert engem is nyomaszt a tágabb közösségünk kollektív sunnyogása, „a másik szemében a szálkát...” mentalitás, ezért újra és újra kísérletet teszek arra, hogy magam is áttörjem a hallgatás falát, és emlékezzem a múltra a máig ható tanulságok levonása érdekében. Ma egy olyan nagy elődöt hívok tanúnak, akinek jelleme és tartása átível korokon, és akinek egyetemes gondolatai porrá zúzzák azok érveit, akik a politikai ideológiák közé barikádokat állítanak ahelyett, hogy hidakat vernének, és az ember elé mindenáron jelzőket illesztenek. Mert nem lehet bal- vagy jobboldali, konzervatív, liberális vagy szociáldemokrata emlékezés és emberség.

Márai Sándor, a legmodernebb és legprogresszívebb értelemben vett magyar polgár kíméletlen kritikusa volt minden igazságtalan, embertelen politikai rendszernek. Nem csak világosan látta, hanem hol fájó szívvel, hol harcosan szembesítette is a két világháború közt uralkodókat cselekedetük káros, a haza érdekeivel ellentétes voltával.

Így szól erről az 1943-1944-es Naplóban:

"Ahhoz, hogy Magyarország megint nemzet legyen, megbecsült család a világban, ki kell pusztítani egyfajta ember lelkéből a jobboldaliság címkéjével ismert különös valamit. A tudatot, hogy ő mint keresztény magyar ember, előjogokkal élhet a világban, egyszerűen azért, mert keresztény, magyar úriember, joga van tehetség és tudás nélkül is jól élni, fennhordani az orrát, lenézni mindenkit, aki nem keresztény magyar vagy úriember (...). Mert ez volt nálunk a jobboldaliság igazi értelme. És ez a fajta nem tanult. (...) Ez a fajta sosem változik meg. De amíg ezeknek szavuk van vagy befolyásuk, addig Magyarország nem lesz nemzet."

Márai kristálytisztán érzékelte a '45 utáni rövid, demokratikus próbálkozás lehetetlenségét és a szovjet birodalom gyilkos természetét. Saját maga elé is tükröt tart, ezzel is példát mutat. A reménytelen helyzet leírását egy megválaszolhatatlan kérdéssel zárja le a Föld, föld! című visszaemlékezéseiben:

"Sokan voltunk, akik úgy vélekedtünk a múltban, hogy Magyarország társadalmi és gazdasági berendezkedése, szellemi világképe megérett a gyökeres változásra. Mi, »polgári humanisták« nem tudtuk ezt a meggyőződésünket megfelelő hangsúllyal világgá kiáltani, mert az ember, aki egy szenvedélyesen meghasonlott korszakban az »emberi mérték«-et hirdeti, mindig elégedetlenséget vált ki: a »közép« – még az arisztotelészi közép embere is! – a jobboldaliak számára mindig baloldali, a baloldaliak számára gyanús jobboldali marad... De az igaz, hogy mi, »polgári humanisták«, sok mindent akartunk: egy méltányos és értelmes földreformot, amely megszünteti a magyar társadalom mélyében erjedő úr-cseléd helyzetet, akartuk a

munkásvédő szocializmusnak azokat a változatait, amelyek Nyugaton már megvalósultak. Mindezt akartuk, de nem voltunk elég erősek és következetesek, hogy szándékainkat megvalósítsuk. És egy napon megjelent az országban a Vörös Hadsereg, s a nyomukban felsorakozott kommunisták nekikezdték gyarmatosítani az országot. Közben azt ígérték, hogy megvalósítják mindazt, amiben hittünk, de aminek megvalósításához mi – liberálisok, humanisták, demokraták – nem voltunk elég erősek, sem eléggé bátrak. Nem teremtettük meg az »emberi Magyarországot...« Hát akkor mit is akarunk?"

Márai tūpontos képet rajzolt fel az új rendszerről. Pomogáts Béla idézi az íróat az Európai Utas 2000. évi 2. számában:

„Márai Sándornak sohasem voltak illúziói a szovjet rendszer valódi természete felől, ebben sokkal tisztábban látott, mint a nyugati demokráciák számos vezető értelmiségi személyisége és világhírű írója – Romain Rolland-tól Bernard Shaw-ig, akik többnyire hamis illúzióktól vezetve fordultak rokonszenvező várakozással Sztálin rendszeréhez, különösen a második világháború éveiben, midőn a Szovjetunió a nyugati hatalmak katonai szövetségese volt. Márai, úgy tetszik, jobban ismerte a zsarnokságok természetét, és egyetemes tájékozottsága következtében is pontosan tudta, hogy mi várható a szovjet birodalom közép-európai behatolásától.

Röpirat a nemzetnevelés ügyében című 1942-es munkájában jegyezte le a következőket: »A húszéves szovjetkísérlet e háborúban kétségtelenül bebizonyította azt, hogy a mongolizált Szovjet-Oroszországban a legszigorúbb politikai nevelés, az egyéni élet minden igényének kíméletlen megtagadása hatalmas társadalmi és katonai szervezetet épített fel (...) De bebizonyította azt is, hogy ez a bolsevista erőfeszítés az egyéni élet minden tartalmát felszívja, megfosztja az embert az élet minden olyan értékétől és javától, mely nélkül európai ember számára – legyen ez az ember filozófus Königsbergben, vagy csatornatisztító Londonban, – nincs többé az életnek valóságos értelme. « Ehhez azután még a következőket tette hozzá; »Nem lehetnek kétségeink, mi történne, ha a keleti bolsevizmus egy napon módot és eshetőséget látna arra, hogy behatoljon az occidentális műveltség területeire. Az értelmiség lemészárlása, az occidentális életformák megsemmisülése, az egyéni élettről alkotott, a nyugati műveltség eszméinek jegyében felépített elképzeléseink teljes csődje következne be a pillanatban, mikor a bolsevizmus megveti hatalmának alapjait Európa országaiban. A bolsevizmus kérdése az európai ember számára nem politikai, nem is osztályhatalmi kérdés, hanem a lét és nemlét, az európaiság kérdése.«"

Márai világosan látta, hogy szabadságot csak szabad ember adhat. Így ír erről a Föld, föld!-ben: „Egy nagy nép, irtózatossáldozatok árán, Sztálingrádnál megfordította a világtörténelem szekerének rúdját... és ennek a nagy erőnek egyik megtestesítőjével találkoztam ma. Sokak számára, a nácikk üldözöttei számára, ez a fiatal orosz egyféle felszabadulást is hozott, menekülést a náci terror elől. De szabadságot nem hozhatott, mert az nincs neki."

Idézzük megint Pomogátsot: „Márai meglehetősen pesszimista történelembölcselete értelmében a Magyarországot és a közép-európai régiót új geopolitikai körülmények közé helyező szovjet behatolás a térség kulturális és civilizációs karakterét változtatta meg. 1950-es feljegyzései között olvasható: »Ahogy a buddhista az egyéniség megőrzését, akár reinkarnáció alakjában, nagy szerencsétlenségnek hiszi, úgy hirdeti a bolsevizmus, ez a másféle, pogány, immanens keleti vallás, hogy az egyéniséget fel kell adni a Nagy Kollektív Nirvána, a Párt és a Rendszer térfogatában, – ez a kommunista üdvözlés. Ahogy a természet lemond az egyéni látásképeség igényéről, mert nincs szüksége erre, hiszen lát helyette a

Boly... úgy hiszi a keleti ember, hogy az egyéniség nyűg, balsors és teher, amelyet – valamilyen társadalmi vagy vallási Személytelenségben – elveszíteni a legfőbb jó és az üdvözülés egy neme. Ezért sikerülhetett, már úgy, ahogy »sikerült«, a bolsevizmus kísérlete Keleten. Ezért elképzelhetetlen ez a kísérlet a nyugati ember számára. (...) Minden műveltség és erkölcs – a görög, a zsidó, a keresztény műveltség és erkölcsstan is az egyén felelősségére építette fel nevelési rendszereit. Ma, amikor az egyént elporlasztja, felszívja, szétmállasztja a tömeg, tudnunk kell, hogy mindig csak az egyén képes erkölcsi felelősségérzetre. A tömeg »erkölcse« nem ismeri a felelősséget. Hitler, Sztálin, s mind a többiek – ideig, óráig – ezért »győzhettek«. A pillanatban, amikor az Egyén újra megszólal és kimondhatja, a tömeg ellenző bögése közepette, hogy a Tömegért is ő, az Egyén felelős: megint elkezdődik egy új Műveltség ciklusa.«”

A nagy író magát baloldalinak vallotta, amikor élesen szembeállította világképét a kommunizmussal. Idézetek az Ami a Naplóból kimaradt első kötetéből: "A bolsevizmus igazából jobboldali rendszer. Én nem lehetek kommunista, mert baloldali ember vagyok; mindig az voltam... Számomra minden jobboldaliság, ami elnyomás, ami a szellemi szabadság elfojtása, minden, ami a szocializmus aláásása." S újra a Föld, föld!-ben: „A kommunisták, a hívők, fanatikusabban hittek az Eszmében – aminek a gyakorlat már fittyet hányt -, mint a skolasztikus szerzetesek hittek a középkor egyházi hittételeiben, például a Szeplőtelen Fogadtatásnak vagy az Úr mennybemenetelének dogmáiban. Fanatikusokkal, ha a tetejébe buták is, nem lehet vitatkozni. Mentem a napsütötte pesti utcán, és utánam jött a gyanú, hogy akármerre megyek, mindenütt egy nagy veszedelem árnyéka kúszik utánam: a butaság ez a veszedelem, ami beárnyékol minden lépést.”

De Márai keresztény is volt, éppen ezért utasította el mereven a két háború közt fennálló álkeresztény-konzervatív politikai kurzust: "Egy kapzsi és vérszomjas pap sétál a Rózsadombon és a vérözönről ábrándozik, új háborúról, amely kiejti a világból a bolsevizmust. Én kívánom, hogy ezt a veszedelmes társadalmi kísérletet oldja fel az idő egy emberi és hatalmi kompromisszum választóvizében. De K.-nak ez kevés, bosszút akar. Ő, a katolikus pap, talán megengedheti magának a bosszú véres fényűzését, de én, az író, kénytelen vagyok keresztény maradni, akkor is, amikor a papok kurjongva áldják a harci fegyvereket."

Márai – saját szavaival – „aszmatikus tátogással” figyelte hazája hanyatlását a fojtogató háború utáni légkörben, és felteszi a kérdést (Föld, föld!): „Mi vár rám, ha itt maradok? Megtűrt és szánalmas alak leszek, akinek odadobják a kegyelemkenyeret. (Vagy a kegyelemkalácsot, ami rosszabb.) Nem kell belépni a Pártba, dehogyis... elég fátyolos hangon önkritikát gyakorolni, bevallani, hogy tévedtem, amikor megszülettem és aztán az lett belőlem, aki vagyok... és megígéni, hogy a jövőben átképzem magam, felhagyok a polgári humanizmus bűnös rögeszméivel és a haladó, szocialista értelmiség egyik levelező tagja leszek. Többet nem vár a magamfajtától senki...” Irtózatos a dilemmája, mint annyi honfitársunknak: „Visszafogott lélegzettel hallgassak, amikor »szabadság«-ról mernek szavalni azok, akik abból élnek, basáskodnak, hogy megfosztanak egy társadalmat a szabadságjogoktól? Érdemes ezt az árat megfizetni azért, hogy otthon maradjak?

Miféle »otthon« lesz az, amit ezen az áron vásárolok? Van valami - »haza«, »nép«, »nemzet« -, ami megéri, hogy feladjam a szabadság igényét? (...) Ha itt maradok... Elkezdődik

számomra is az agymosásnak az a titokzatos technikája, ami veszedelmesebb, mint a börtönökben alkalmazott vegyi, fizikai eszközökkel végrehajtott tudatmegsemmisítés: kényszerítenek, hogy öntudatosan semmisítsem meg magamban a tiltakozó »én«-t. Mert ezt akarják. (...) A szabadság nem realizált, állandósult állapot, hanem állandó törekvés valami felé—és az agymosás megsemmisíti a tudatban ezt a törekvést, mert akit így »kezelnek«, egy napon arra ébred, hogy már nem akar szabad lenni. Akkor megmagyarázza önmagának, hogy a »nép« érdekében mond le a személyes szabadságról, a »nemzet« érdekében él kényelmes kivételezett újosztály-életet. (...) Felvillant a gyanú, hogy van itt valami rosszabb, mint az erőszak. Gyanakodni kezdtem, hogy ami körülvesz, nemcsak az organizált terror, hanem egy mindennél veszedelmesebb ellenfél, ami ellen nem lehet védekezni: a butaság.”

Amikor majd a Szózatot énekeljük, gondoljunk arra, hogy sokan, akiket elüldözött egy-egy gyilkos rendszer, magukkal vitték a hazát, s az egyéniségükkel, lelkükkel, hitükkel, kultúrájukkal és dédelgetett közös anyanyelvünkkel, a szabadsághoz való ragaszkodással őrizgették Magyarországot. Ők távol is hűek maradtak a szülőföldhöz; nekik sem volt könnyű, de ha megőrizték emberségüket, akkor bárhol is tértek örök nyugovóra, Vörösmarty intelmei szerint éltek.

Ma Márait idéztem, és legyenek az ő gondolatai intő jelek számunkra. Nézzünk bele a velünk élő történelem tükrébe, emlékezzünk és tanuljunk. Itt ólálkodnak körülöttünk ma is, hol sunyin, hol ordító kardcsörtetéssel a kistílű köldöknézők, a másokra mutogató kirekesztők, a tolvaj despoták, a mindent maguk képeire formálni akaró agymosók, a szabadságot nap mint nap a sötétség egyre távolabbi bugyraiba taszigáló önkényurak. Barna színű bolsevizmust építenek; hatalom- és pénzéhesek, bigottak, megátalkodott fundamentalisták. Velük csak tudással, elszántsággal, bátorsággal, szorgalommal és – igen – emlékezéssel vehetjük fel a harcot. Mert harcolni kell. Hőseinkért, elődeinkért, gyermekeinkért és önmagunkért: a hazánkért és kultúránkért, mindazon értékekért, amelyeken velünk együtt még sokan osztoznak. Felelőségünk tehát túlnyúlik a határokon, kontinenseket ölel föl, ezért nagyon sokunk összefogására van szükség a szabadságért, a demokráciáért folytatott napi küzdelemhez, mert az erőszakos bolsevik mentalitás sem ismer korlátokat.

Ma utoljára szólok Márai szavaival figyelmeztetőül és azzal a reménykedéssel, hogy nekünk és gyermekinknek hasonló gondolatokat ne kelljen papírra vetnünk, s a haza, vagyis mi ne elűzzük, hanem megtartsuk és megbecsüljük egymást. Hogy itthon se legyen honvágyunk, mert most gyakran érezhetünk így az egymás iránti tisztelet és bölcsesség után sóvárogva.

„El kell menni a szép, szomorú, okos és színes városból, Budapestről, mert ha itt maradok, belesorvadok az agresszív butaságba, ami itt körülvesz. És el kell vinnem innen valamit, ami talán rögeszme: az »én«-t, a személyiséget, amiből egyetlen példány van csak. (...) És nincs Eszme, Cél, amely kárpótol, ha ezt az »Én«-t elveszítem, ha feladom azt a másféle honvágyat, ami most átjárt, mint az ifjúság idejében a szerelem indulata, vagy a becsvágy izgalma: ha itt maradok, elsorvad bennem ez a vágyakozás. Elmenni innen valami felé... Olyan volt ez, mint egy különös, visszájára fordított »honvágy«. (Később, idegenben, soha nem éreztem honvágyat.) Igazában nem is »honvágy« volt az, ami most megszólalt, hanem Föld-vágy. És ez a vonzás éppen olyan nosztalgikus-kínos nyugtalanság volt, mint amit honvágyrak

neveznek. Vágy, látni a Földet – a kicsike még csak négy és fél milliárd éves, így olvastam –, látni ezt a vidékies, parányi bolygót, más távlatból, mint ahogy eddig láttam, egyszerre közelebbről és messzebből, ha lehet (...) Látni a múltó, egyetlen és érthetetlen Élet omlatag partjait és az égtájakat. Látni azt, amit a kolumbusi hajó árbockosarából látott a matrózgyerek, mikor, hajnal felé, izgatottan és rekedten kiabálni kezdett: »Föld, Föld!«...»

Végezetül hajtsunk fejet az elesettek, meggyilkoltak, megnyomorítottak és elűzöttek emléke előtt. S ha elég bátrak vagyunk, hogy elviseljük a múlt és a jelen tükréből elénk táruló képet, akkor a reményeink valósággá válhatnak, és a jövőnk szebb lehet a múltunknál.